

Tadeusz SZCZEPANIK

Przemysł spożywczy Lublina i jego związki z bazą surowcową regionu

Пищевая промышленность Люблина и ее связь с сырьевой базой района

The Lublin Food Industry and Its Connections with the Raw Materials Base
of the Region

ROZWÓJ PRZEMYSŁU LUBLINA DO R. 1939

Lublin, największe miasto wschodniej Polski liczące 1/4 mln mieszkańców, jest też największym ośrodkiem przemysłowym w tej części kraju. Swoją rozwój ludnościowy i terytorialny na przełomie XIX i XX w. zawdzięcza Lublin głównie funkcji przemysłowej. Silniejszy rozwój przemysłu datuje się zwłaszcza od momentu uzyskania połączeń kolejowych z Warszawą (r. 1877) i Zagłębiem Dąbrowskim (r. 1885). W przeciwieństwie jednak do innych większych miast Królestwa Polskiego proces uprzemysłowienia nie miał tu zbyt dużego rozmachu, wskutek czego Lublin pozostał daleko w tyle poza Warszawą i Łodzią oraz dał się wyprzedzić w tej dziedzinie Częstochowie, Sosnowcowi, Kaliszowi i innym miastom.

A. Kierka (6) podkreśla, że słabszy niż w innych miastach Królestwa Polskiego rozwój przemysłu w Lublinie pozostawał w związku nie tyle z brakiem bazy surowcowej, którą reprezentował w pełni jedynie zespół surowców pochodzenia rolniczego, ile po prostu z brakiem odpowiednich kapitałów.

Obok tego słusznego spostrzeżenia A. Kierka należy tu jednak uwzględnić również oddalenie Lublina od baz surowcowych przemysłu ciężkiego (złóż węgla i rud żelaza). W Częstochowie, a tym bardziej w Sosnowcu¹, ceny węgla kształtowały się w tym okresie, tj. na przełomie XIX i XX w., na poziomie 2-krotnie niższym niż w Łodzi, około 4-krotnie

¹ Wallmann S.: Rys historyczny życia gospodarczego Częstochowy (do r. 1934). Ziemia Częstochowska, t. III, Częstochowa 1947.

niższym niż w Warszawie i prawie 5-krotnie niższym niż w Lublinie, co oczywiście miało hamujący wpływ na rozwój przemysłu w tym mieście.

Mimo znacznego oddalenia od złóż węgla i braku większych kapitałów przemysł Lublina, ustępując wprawdzie pod względem tempa rozwoju przemysłom miast zachodniej części Królestwa Polskiego, rozwinął się jednakże dość znacznie w tym okresie (1870—1913), co widoczne jest zarówno we wzroście ilości i asortymentu produkowanych wyrobów, jak i przede wszystkim w ponad 16-krotnym wzroście liczby zatrudnionych (r. 1870 — 366 osób, r. 1913 — 6011 osób).

W okresie przed I wojną światową rozwinął się przede wszystkim przemysł rolno-spożywczy i metalowy. Bazą surowcową pierwszego było bogate zaplecze rolnicze regionu; przetwarzał on płody rolno-hodowlane w dużych, powstałych wówczas, zakładach (cukrownia, rektyfikacja spirytusu, krochmalnia, duże młyny handlowe, browary; z większych zakładów przemysłu spożywczego tylko zakłady mięsne i wytwórnia tytoniu przemysłowego powstały w latach międzywojennych). Przemysł metalowy nastawiony był głównie na obsługę rolnictwa swego regionu i obejmował w pierwszym rzędzie fabryki maszyn i narzędzi rolniczych. Ponadto rozwinęła się w Lublinie produkcja wag (3 zakłady).

Przemysł spożywczy, mimo że zajmował pierwsze miejsce pod względem wartości produkcji i liczby zakładów, ustępował jednak przemysłowi metalowemu pod względem liczby zatrudnionych (w r. 1910 — przemysł spożywczy zatrudniał 1558 osób, metalowy zaś 2078 osób). Trzecie miejsce pod względem liczby zatrudnionych (984 osoby) zajmował przemysł materiałów budowlanych, obejmujący głównie cegielnie, wapienniki i betoniarnie. Z pozostałych gałęzi przemysłu rozwinął się ponadto przemysł garbarski, drzewny i poligraficzny (szereg drobnych zakładów).

Lokalizacja zakładów przemysłowych ulega zmianom po zbudowaniu i oddaniu do użytku linii kolejowej Warszawa—Lublin—Chełm (r. 1877). Zakłady starsze albo pozostawały w obrębie miasta, jak browary (Vetterów przy ul. Dąbrowskiego, dawniej Bernardyńskiej, i Kijoków przy ul. Podwale), albo też ulegały przeniesieniu na pobliskie przedmieścia, jak fabryka maszyn rolniczych Moritza czy fabryka kotłów Plątego. Nowsze zakłady, powstałe na przełomie XIX i XX w., lokalizowano już wzdłuż nowo zbudowanej linii kolejowej, której trasa biegnie doliną Bystrzycy, w znacznym oddaleniu od ówczesnego centrum miasta. Tu znajdowały się prawie wszystkie większe zakłady przemysłu spożywczego. Także rozbudowujący się przemysł garbarski wykorzystał obok linii kolejowej drugi ważny czynnik lokalizacji — Bystrzycę, budując swe zakłady tuż nad nią — na Kalinowszczyźnie.

W końcu XIX w. do wyjątków należą już większe zakłady przemysłowe budowane poza bezpośrednim sąsiedztwem kolei, jak np. fabryka wag

Hessa przy ul. Lubartowskiej czy fabryka pomp i imadeł Kuczyńskiego na Wieniawie (6). Drobny przemysł, głównie metalowy, skupiał się w rejonie ulic Przemysłowej i Rusalki, gdzie i obecnie istnieje sporo mniejszych zakładów i warsztatów mechanicznych przemysłu spółdzielczego i prywatnego.

Walor lokalizacyjny linii kolejowej utrzymał się również w dwudziestoleciu międzywojennym (budowa dużych zakładów mięsnych, wytwórni tytoniu przemysłowego i wielkiego elewatora zbożowego).

Rozmieszczenie głównych dzielnic przemysłowych ukształtowało się więc już na przełomie XIX i XX w., a utrwaliło w okresie międzywojennym. Dopiero w okresie powojennym, a właściwie po r. 1950 powstały w Lublinie nowe dzielnice przemysłowe — przede wszystkim dzielnica FSC (Fabryka Samochodów Ciężarowych), następnie zaś Wrotków, Helenów oraz ostatnio Bursaki i Zaděbie.

W latach międzywojennych rola funkcji przemysłowej Lublina nie wzrosła prawie wcale w stosunku do okresu przed I wojną światową. Złożyło się na to kilka przyczyn; w pierwszym rzędzie rekwizycje maszyn i urządzeń fabrycznych w okresie I wojny światowej, następnie trudna sytuacja gospodarcza odrodzonego państwa polskiego w latach dwudziestych oraz wielki kryzys gospodarczy, który na początku lat trzydziestych (1930—1932) ogarnął szereg krajów kapitalistycznych, a wśród nich także Polskę. Spowodował on zarówno znaczny spadek produkcji przemysłowej, jak i wzrost bezrobocia.

Dopiero pod koniec lat trzydziestych następuje pewne ożywienie gospodarcze (spowodowane głównie budową obiektów przemysłowych COP) i związany z nim niezbyt wielki przyrost zatrudnienia w przemyśle. W ramach COP Lublin miał pełnić rolę przede wszystkim ośrodka przemysłu spożywczego opartego na zasobnej bazie surowców rolnohodowlanych regionu. W okresie międzywojennym, poza modernizacją już istniejących fabryk, powstało w Lublinie zaledwie kilkanaście nowych, większych zakładów przemysłowych. Do największych z nich, zasługujących na wyróżnienie, należą: elektrownia miejska wybudowana w r. 1928, duża rzeźnia przy ul. Łęczyńskiej, prowadząca ubój nie tyle na potrzeby miasta, ile głównie na eksport, wytwórnia tytoniu przemysłowego i fabryka samolotów Plagego i Laškiewiczza, zniszczona przez lotnictwo niemieckie w początkach września 1939 r. W końcu lat trzydziestych przystąpiono do budowy fabryki samochodów.

W latach międzywojennych, podobnie jak w okresie przed I wojną światową, głównymi gałęziami przemysłu były: przemysł spożywczy i przemysł metalowy. Zatrudnienie w przemyśle wynosiło pod koniec lat trzydziestych około 7 tys. osób, co przy wzroście liczby ludności miasta do 122 tys. dawało mniejszy odsetek zatrudnionych w tym dziale gospodarki niż w okresie przed I wojną światową.

ROZWÓJ PRZEMYSŁU W OKRESIE 1944—1970

Druga wojna światowa i związana z nią eksterminacja ludności żydowskiej oraz zniszczenie dwóch dzielnic miasta Podzamcza i Wieniawy przez okupantów niemieckich spowodowały likwidację wielu drobnych zakładów przemysłowych znajdujących się w rękach tej ludności. Szybka ofensywa wojsk radzieckich i polskich w lipcu 1944 r. uchroniła jednak przemysł Lublina od większego demontażu maszyn i urządzeń fabrycznych przez cofające się wojska niemieckie.

Po wyzwoleniu Lublina w końcu lipca 1944 r. władze miasta przystąpiły do uruchomienia i odbudowy częściowo zniszczonego w okresie wojny i okupacji przemysłu lubelskiego, ale już na nowych, socjalistycznych zasadach. Wszystkie większe zakłady przemysłowe znalazły się w gestii przemysłu uspołecznionego (państwowego, miejskiego lub spółdzielczego).

W rozwoju przemysłu Lublina w latach powojennych można wyróżnić dwa okresy: pierwszy to lata 1944—1949 — okres organizacji, uruchamiania i odbudowy przemysłu lubelskiego i drugi obejmujący lata 1950—1970 — okres intensywnej rozbudowy przemysłu Lublina, zwłaszcza jego głównych gałęzi oraz budowy największego obiektu przemysłowego nie tylko miasta, ale całego regionu — Fabryki Samochodów Ciężarowych.

W pierwszym okresie przemysł Lublina odzyskuje przedwojenną moc produkcyjną i pod koniec Planu 3-letniego (1947—1949) dość znacznie ją przekracza. Już w r. 1946 stan zatrudnienia w przemyśle osiąga wielkość przedwojenną i wynosi około 7,3 tys. osób. Czynnych jest już wówczas 140 zakładów przemysłowych, w tym 36 zakładów przemysłu spożywczego (19). Dopiero jednak ostatnie lata Planu 3-letniego przynoszą wydatne zwiększenie stanu zatrudnienia i znaczny wzrost produkcji globalnej przemysłu.

Okres drugi (1950—1970), będący okresem wielkiej rozbudowy przemysłu Lublina, można podzielić na podokresy odpowiadające kolejnym planom gospodarczym: a) Planowi 6-letniemu (1950—1955), b) pierwszemu Planowi 5-letniemu (1956—1960), drugiemu Planowi 5-letniemu (1961—1965) i trzeciemu Planowi 5-letniemu (1966—1970).

Podokresem najbardziej intensywnej rozbudowy przemysłu lubelskiego były lata Planu 6-letniego (1950—1955), związane z budową największego zakładu przemysłowego miasta — FSC. W całym okresie 1950—1970 produkcja globalna przemysłu Lublina wzrosła ponad 11-krotnie, zatrudnienie zaś w przemyśle zwiększyło się prawie 3,5-krotnie, osiągając liczbę około 35 tys. osób. Lublin stał się jednym z kilkunastu największych ośrodków przemysłowych w Polsce i zarazem największym ośrodkiem przemysłu we wschodniej części kraju.

W Lublinie, podobnie jak w innych dużych ośrodkach przemysłowych Polski, czołowa rola zarówno pod względem wielkości produkcji globalnej i towarowej, jak też pod względem liczby zatrudnionych przypada przemysłowi kluczowemu². Omawiając pokrótce rozwój przemysłu kluczowego w okresie 1950—1970 należy podkreślić, że już w r. 1950 obejmował on 24 przedsiębiorstwa (państwowe i spółdzielcze), dysponujące 37 zakładami produkcyjnymi i zatrudniające około 8 tys. osób (20).

W okresie tym rozbudowano i zmodernizowano szereg zakładów przemysłu kluczowego, przede wszystkim branży spożywczej, jak: Zakłady Mięsne, Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie, Cukrownię, Zakłady Przemysłu Spirytusowego (budowa fabryki sztucznego lodu), Zakłady Chmielarskie (budowa nowoczesnej, jedynej w kraju siarkowni chmielu — r. 1958), Zakłady Młynarskie (budowa fabryki makaronu — r. 1962) oraz zbudowano dużą chłodnię składową, powiększoną znacznie w latach 1963—1965.

Rozbudowa i modernizacja objęła również inne gałęzie przemysłu kluczowego, głównie zaś metalowy, skórzano-obuwniczy, chemiczny i poligraficzny; między innymi znacznej rozbudowie uległa Fabryka Obuwia, której załoga wzrosła do 1100 osób, a także Lubelskie Fabryki Wag. Nowe hale produkcyjne otrzymała Wytwórnia Surowic i Szczeponek. W r. 1951 oddano do użytku dużą Drukarnię Prasową, zatrudniającą około 300 osób. Z przedsiębiorstw spółdzielczych uległy rozbudowie oraz rozszerzyły znacznie asortyment produkowanych wyrobów niektóre spółdzielnie pracy: elektrotechniczna „Akumulator”, sprzętu medycznego i weterynaryjnego „Spoina” oraz wyrobów farmaceutycznych „Inlek”, w której w r. 1966 rozpoczęto po raz pierwszy w kraju produkcję pojemników na krew konserwowaną.

Największym jednak osiągnięciem przemysłu kluczowego było uruchomienie na początku lat pięćdziesiątych Fabryki Samochodów Ciężarowych, która zapoczątkowała nową gałąź przemysłu — przemysł środków transportu. FSC będąc największym zakładem przemysłowym Lublina, zatrudniającym obecnie około 11 tys. osób, przyczyniła się do wydatnej aktywizacji gospodarczej miasta i województwa.

Powstanie szeregu nowych zakładów przemysłowych oraz rozbudowa i modernizacja już istniejących wpłynęły na bardzo znaczny wzrost produkcji i zatrudnienia w przemyśle kluczowym Lublina (20, 24); wzrost ten w poszczególnych okresach planów gospodarczych ilustruje załączone niżej zestawienie:

² W skład przemysłu kluczowego wchodzi duże zakłady przemysłowe o znaczeniu ogólnokrajowym podległe bezpośrednio władzom centralnym oraz nieliczne przedsiębiorstwa spółdzielcze podległe Centralnemu Związkowi Spółdzielczości Pracy. Przemysł terenowy natomiast obejmuje na ogół przedsiębiorstwa mniejsze, o znaczeniu lokalnym, podległe radom narodowym. Podział ten ma duże znaczenie praktyczne, gdyż na jego podstawie prowadzona jest sprawozdawczość przemysłowa.

Lata	1950	1955	1960	1965	1970
Wartość produkcji globalnej w mln zł	—	1 130*	3 198**	8 173**	10 996**
Zatrudnienie	7 933	12 544	15 997	22 213	24 339

* produkcja globalna w cenach niezmiennych,

** produkcja globalna w cenach porównywalnych z I VII 1960.

W skład przedsiębiorstw przemysłu terenowego podległego Miejskiej Radzie Narodowej w Lublinie wchodzi zarówno przedsiębiorstwa państwowe, jak i spółdzielcze typu produkcyjnego i produkcyjno-usługowego. Przemysł terenowy nie tylko uzupełnia produkcję przemysłu kluczowego, ale także zaspokaja podstawowe potrzeby usługowe ludności miasta i jego zaplecza. W latach 1944—1949 przemysł terenowy rozwijał się dość wolno, głównie na bazie likwidowanych stopniowo prywatnych zakładów przemysłowych i rzemieślniczych.

W r. 1950 największymi przedsiębiorstwami przemysłu terenowego w Lublinie były trzy przedsiębiorstwa państwowe: Lubelskie Zakłady Przemysłu Terenowego „Lubgal”, produkujące głównie odzież i wyroby galanterii skórzanej; Lubelskie Zakłady Metalowe „Lechia”, znane z produkcji maszyn dla przemysłu cukrowniczego oraz maszyn używanych w drogownictwie, budownictwie i rolnictwie; Lubelskie Przedsiębiorstwo Materiałów Budowlanych Przemysłu Terenowego. Ponadto w gestii tego przemysłu znajdowało się również 21 spółdzielni pracy różnych branż. Wszystkie zakłady przemysłu terenowego zatrudniały łącznie 1961 osób.

W latach 1951—1955 powstały trzy nowe państwowe przedsiębiorstwa przemysłu terenowego: Lubelskie Zakłady Spożywcze, Lubelskie Zakłady Przemysłu Piekarniczego oraz Lubelskie Zakłady Chemiczne „Lubolin” (tylko zarząd znajduje się w Lublinie, główny zaś zakład produkcyjny mieści się w Świdniku); ponadto powstało też trzydzieści kilka nowych przedsiębiorstw spółdzielczych. Ten stan rzeczy z niewielkimi zmianami przetrwał do końca r. 1970.

Wzrost liczby przedsiębiorstw, budowa wielu nowych zakładów, a także rozbudowa i modernizacja istniejących, jak też systematyczne wprowadzanie postępu technicznego spowodowały wydatne zwiększenie zarówno potencjału produkcyjnego, jak i wartości globalnej produkcji przemysłu terenowego Lublina w latach 1950—1970. W okresie tym zwiększył się również bardzo znacznie, bo ponad 5-krotnie, stan zatrudnienia w przemyśle terenowym (do 10 202 osób w r. 1970).

GŁÓWNE GAŁĘZIE PRZEMYSŁU LUBLINA

Spośród 22 gałęzi przemysłu uwzględnianych w oficjalnej statystyce GUS³ Lublin nie ma tylko 4 (hutnictwa żelaza, hutnictwa metali nieżelaznych oraz przemysłów porcelanowo-fajansowego i solnego). Wachlarz branż przemysłu występujących w Lublinie jest więc bardzo szeroki, albowiem obejmuje aż 18 gałęzi; nie wszystkie one jednak reprezentują większy potencjał produkcyjny.

Do głównych gałęzi przemysłu Lublina należą: przemysł spożywczy, środków transportu, maszynowy i metalowy, skórzano-obuwniczy, chemiczny oraz odzieżowy. Ich łączny udział w wartości produkcji globalnej w latach 1965 i 1970 wynosił około 90%, podczas gdy na wszystkie pozostałe branże przypadało tylko około 10%.

Dominującą rolę w przemyśle Lublina odgrywają przemysł spożywczy i przemysł środków transportu, na które przypada łącznie ponad połowa ogólnej liczby zatrudnionych i prawie 3/4 wartości globalnej produkcji przemysłowej.

PRZEMYSŁ SPOŻYWCZY, JEGO NAJWIĘKSZE ZAKŁADY
I JEGO ZWIĄZKI Z BAZĄ SUROWCÓW ROLNYCH REGIONU

Przemysł spożywczy zajmuje pierwsze miejsce pod względem wartości produkcji towarowej i niewiele tylko ustępuje przemysłowi środków transportu pod względem liczby zatrudnionych.

Swą przodującą rolę zawdzięcza przemysł spożywczy bogatej bazie surowców rolno-hodowlanych regionu. Region lubelski jest bowiem jednym z głównych w kraju dostawców zbóż, ziemniaków, buraków cukrowych, owoców i warzyw, żywca wołowego i wieprzowego oraz drobiu, mleka i jaj. Zajmuje on też pierwsze miejsce w Polsce pod względem zbiorów tytoniu, konopi, chmielu, a także jest ważnym producentem miodu i ziół lekarskich.

Przechodząc teraz do krótkiej charakterystyki głównych zakładów przemysłu spożywczego Lublina i ich związków z rolniczym zapleczem uszeregujemy je według liczby zatrudnionych.

Największym zakładem przemysłu spożywczego jest rzeźnia lubelska nosząca oficjalnie nazwę Zakładów Mięśnych, wybudowana w latach międzywojennych. Stanowiła ona wówczas typowy przykład lokalizacji uwarunkowanej bliskością, obfitością i niską ceną surowca — w danym przypadku głównie trzody chlewnej. Rynek surowcowy regionu lubelskiego był w tym okresie, dzięki niskim cenom, tak atrakcyjny, że spowodował prawie całkowite nastawienie się Zakładów Mięśnych na eksport. W skład tych zakładów poza dużą rzeźnią wchodzi bekoniarnia, wytwórnia kon-

³ Do r. 1970.

serw mięsnych i wytwórnia wędlin. Produkcja bekoniarni w okresie przedwojennym szła prawie w całości na rynek brytyjski.

W latach powojennych Zakłady Mięsne uległy dalszej znacznej rozbudowie i modernizacji; zatrudniają one obecnie około 1500 osób (razem zaś z zarządem przemysłu mięsnego ponad 1700 osób), wartość zaś ich produkcji towarowej wyniosła w r. 1970 prawie 1,5 mld zł (ściśle 1456 mln zł⁴). Produkcja ta zachowała nadal częściowo eksportowy charakter, zwłaszcza jeśli idzie o bekony i konserwy mięsne. Jako przykład niech posłuży fakt, że większą część szynek w puszkach eksportuje się głównie do Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Na rynek miejscowy przeznacza się poza mięsem głównie wędliny. Wyroby Zakładów Mięsnych muszą bowiem zastąpić na tym rynku produkcję licznych drobnych masarni i rzeźni prywatnych, zlikwidowanych w pierwszych latach w okresie powojennym.

Po wybudowaniu Zakładów Mięsnych w Zamościu w latach pięćdziesiątych zaplecze surowcowe rzeźni lubelskiej ograniczone zostało głównie do środkowych i północnych powiatów województwa. Z chwilą jednak uruchomienia w początkach r. 1973 dużych Zakładów Mięsnych w Łukowie, których bazą surowcową są północne powiaty woj. lubelskiego oraz sąsiadujące z nimi powiaty woj. warszawskiego i białostockiego, zaplecze surowcowe rzeźni w Lublinie zostaje zmniejszone i ograniczone do centralnej części woj. lubelskiego. Nie ma to jednak większego wpływu na ograniczenie dostaw żywca, zwłaszcza wieprzowego, ponieważ w latach 1971—1973 dzięki lepszym warunkom kontraktacji i wyższym cenom skupu wzrosły znacznie w stosunku do lat ubiegłych dostawy żywca do rzeźni lubelskiej.

Bezpośrednim sąsiadem Zakładów Mięsnych jest wielka Chłodnia Składowa, wybudowana w latach Planu 6-letniego, jeden z największych tego typu obiektów w Polsce. Początkowo pracowała ona głównie na użytek Zakładów Mięsnych, ale po znacznej rozbudowie w latach 1963—1965 obsługuje również inne przedsiębiorstwa, jak Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie i Przedsiębiorstwo Przemysłu Warzywniczo-Owocowego (przechowalnia owoców i warzyw mrożonych). Chłodnia Składowa zatrudnia około 260 osób, wartość zaś jej produkcji towarowej wyniosła w r. 1970 prawie 170 mln złotych.

W związku z rosnącym zapotrzebowaniem ponad ćwierćmilionowego miasta i jego najbliższego zaplecza na wyroby i konserwy mięsne oraz mrożonki warzyw i owoców, a także w celu zwiększenia możliwości eksportu tych produktów przystąpiono w r. 1972 do budowy w Lublinie w dzielnicy Zadebie — nowej, wielkiej chłodni składowej, której koszt wyniósł około 420 mln zł. Powstała ona w oparciu o dokumentację firmy

⁴ W cenach zbytu.

amerykańskiej i została oddana do użytku w r. 1973. Pojemność jej wynosi 20 tys. ton. Oprócz przechowalni artykułów żywnościowych ma ona dział produkcyjny w pełni zautomatyzowany, służący do przygotowywania i zamrażania 4 tys. ton owoców i warzyw.

W bliskim sąsiedztwie Zakładów Mięśnych znalazły się również Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie, stanowiące jeden z większych obiektów przemysłu spożywczego Lublina i zatrudniające wraz z pracownikami swej bazy transportowej ponad 500 osób. Poważna część produkcji tych zakładów, wynoszącej 256 mln zł (produkcja towarowa w r. 1970), idzie na eksport (jaja, drób bity i żywy, głównie gęsi). Odbiorcami są przeważnie kraje skandynawskie, RFN i Wielka Brytania.

Drugim pod względem wielkości zatrudnienia zakładem przemysłu spożywczego po rzeźni jest cukrownia „Lublin”. Zatrudnia ona przeciętnie około 850 osób (wraz z zarządem przemysłu cukrowniczego). W miesiącach letnich zatrudnienie jest znacznie niższe, natomiast w okresie kampanii cukrowniczej — od połowy września do stycznia, a czasem nawet początków lutego — sięga 1350 osób.

Pod względem administracyjnym cukrowni podlega znajdująca się na jej terenie fabryka cukierków „Pszczołka”, zatrudniająca około 180 osób, oraz suszarnia cykorii, mieszcząca się przy ul. Mełgiewskiej, zatrudniająca 40 osób. Cały więc ten — jeśli go tak można nazwać — „kombinat cukrowniczy” zatrudnia przeciętnie prawie 1100 osób, w miesiącach zaś zimowych jego zatrudnienie wzrasta do 1550 osób.

Biorąc pod uwagę wartość produkcji zarówno globalnej, jak i towarowej cukrownia lubelska (łącznie z fabryką cukierków i suszarnią cykorii) zajmuje jedno z pierwszych miejsc wśród zakładów przemysłu spożywczego Lublina, po Zakładach Mięśnych, Zakładach Przemysłu Spirytusowego i Wytwórni Tytoniu Przemysłowego, a obok Zakładów Zbożowo-Młynarskich (15, 24).

Załączone niżej zestawienie przedstawia wartość produkcji globalnej i towarowej cukrowni „Lublin” i podległych jej administracyjnie zakładów w r. 1970. Należy tu jednak podkreślić, że produkcja cukru w cukrowni „Lublin”, podobnie zresztą jak i w innych cukrowniach, waha się w dość znacznych granicach zależnie od bardziej lub mniej udanych zbiorów buraków cukrowych w rejonie plantacyjnym cukrowni. Wahania te mają oczywiście swe odbicie zarówno w produkcji globalnej, jak i towarowej, sięgając nieraz 100—120 mln zł. Tak np. produkcja towarowa w r. 1970 wyniosła 425 mln zł, podczas gdy w r. 1966 osiągnęła 544 mln zł (razem zaś z podległymi zakładami 613 mln zł).

Cukrownia „Lublin” została zbudowana w latach 1894—1895 przez spółkę akcyjną założoną z inicjatywy ziemian i przemysłowców lubelskich. W tym czasie była ona najbardziej nowoczesną cukrownią w Kró-

Produkcja globalna i towarowa cukrowni „Lublin” i podległych jej zakładów
w r. 1970

	Produkcja globalna w cenach porówny- walnych z dn. 1 I 1971 mln zł	Produkcja towarowa w cenach zbytu (faktycznych) mln zł
Cukrownia „Lublin” ul. Krochmalna 13	409,6	425,1
Fabryka cukierków „Pszczółka” ul. Krochmalna 13	47,0	42,1
Suszarnia cykorii ul. Melgiewska 4	19,7	18,0
Razem	476,3	485,2

leństwie Polskim; wszystkie maszyny i całą aparaturę dostarczył przemysł warszawski (8, 12).

Rozwój cukrowni postępował pomyślnie, przynosząc udziałowcom poważne zyski i wpływając zarazem na wzrost uprawy buraków cukrowych w znacznej odległości od Lublina, a także na ożywienie gospodarcze miasta i okolicy. Pobudził on również inne inicjatywy przyczyniając się w ten sposób pośrednio do rozwoju przemysłu cukrowniczego w Lubelskiem, gdzie wkrótce powstało wiele nowych cukrowni (w Rejowcu, Garbowie, Milejowie, Trawnikach, Nieleddwi i w innych miejscowościach).

Po II wojnie światowej wskutek przeprowadzonej modernizacji i rozbudowy zwiększyła się znacznie moc przerobowa cukrowni „Lublin”, co wiąże się bezpośrednio z dużym wzrostem areалу uprawy buraka cukrowego w woj. lubelskim, zwłaszcza zaś w rejonie plantacyjnym cukrowni „Lublin”, który jest największym rejonem tego województwa. Obejmuje on plantacje w kilku powiatach na północ i południe od Lublina o powierzchni 11—12 tys. ha. Rozmieszczenie części plantacji w dość znacznym oddaleniu od cukrowni jest niekorzystne, gdyż zwiększa koszt transportu buraków. Należałoby więc ograniczać stopniowo plantacje buraka cukrowego w północnych powiatach województwa, mających zresztą gorsze warunki glebowe, a odpowiednio rozszerzyć areal jego uprawy w pow. lubelskim, bychawskim i północnej części kraśnickiego.

Dzienna zdolność przerobowa cukrowni „Lublin” wynosi około 30 tys. q, co stawia ją w rzędzie największych cukrowni w kraju (obok Chełmży w woj. bydgoskim, Małoszyna w woj. wrocławskim, Werbkowic w woj. lubelskim oraz ostatnio wybudowanej wielkiej cukrowni w Łapach w woj. białostockim). Ponieważ kampania cukrownicza w woj. lubelskim

trwa zwykle od 10 do 20 dni dłużej niż w innych województwach ze względu na duże zbiory buraków, częściowo tylko „zmniejszane” przez przerzuty do województw zachodnich, cukrownia „Lublin” wysuwała się kilkakrotnie w latach sześćdziesiątych na pierwsze miejsce w kraju, produkując ponad 40 tys. t cukru (15).

Mimo znacznego zwiększenia mocy przerobowej cukrowni „Lublin” oraz przedłużenia okresu kampanii cukrowniczej, z rejonu jej kontrakcji przerzuca się jeszcze rocznie 30—45 tys. t buraków cukrowych do przerobu w cukrowniach województw zachodnich (stanowi to około 10% buraków przewożonych do województw zachodnich z regionu lubelskiego). Obliczono (5), że w okresie 1958—1968 wywieziono z woj. lubelskiego 3 mln 230 tys. t buraków cukrowych do przerobu w cukrowniach innych województw. Fakt ten nasuwa nieodparty wniosek, że woj. lubelskie powinno otrzymać co najmniej jeszcze jedną dużą cukrownię⁵ dla całkowitego zlikwidowania lub chociażby ograniczenia do minimum kosztownych i pracochłonnych przerzutów buraka cukrowego do zachodnich województw.

Trzecim pod względem wielkości zatrudnienia zakładem przemysłu spożywczego Lublina jest Wytwórnia Tytoniu Przemysłowego. Pracuje w niej przeciętnie ponad 570 osób, nie licząc pracowników sezonowych zatrudnianych w okresie nasilenia produkcji i zwiększających stan załogi o 300—400 osób. Wytwórnia Tytoniu Przemysłowego pod względem wartości produkcji towarowej (753 mln zł) ustępowała w r. 1970 tylko Zakładom Mięsnym i Rektyfikacji Spirytusu. Wytwórnia lubelska jest jednym z ośmiu tego rodzaju zakładów w Polsce i zarazem jedną z dwóch wytwórni tytoniowych w woj. lubelskim obok zbudowanej w okresie Planu 6-letniego mniejszej wytwórni w Krasnymstawie (zatrudniającej ponad 200 osób).

Rozbudowa wytwórni w okresie powojennym (do wybudowanych w latach 1934—1937 dwóch fermentowni dobudowaną dużą trzecią w r. 1947) wiąże się ściśle z bardzo znacznym wzrostem areалу uprawy tytoniu w tym okresie. W latach przedwojennych (r. 1938) plantacje tytoniu w Polsce zajmowały niecałe 8 tys. ha, z czego na woj. lubelskie przypadało 1570 ha, czyli około 20% ogólnej powierzchni uprawnej tej rośliny, natomiast w latach 1944—1970 obszar zajęty pod uprawę tytoniu w woj. lubelskim wzrósł do 14—15 tys. ha, czyli prawie 10-krotnie. Stanowi on obecnie prawie 1/3 areалу zajętego pod uprawę tej rośliny w Polsce (1, 4). Okręg lubelski (obejmujący poza woj. lubelskim z wyjątkiem pow. łukowskiego, gdzie zupełnie brak plantacji tytoniu, jeszcze dwa powiaty woj. warszawskiego — rycki i garwoliński) jest największym z sześciu okręgów

⁵ Według planu WKPG w Lublinie, duża cukrownia powstanie w Krasnymstawie; rozpoczęto już pierwsze prace realizacyjne.

uprawy tytoniu w Polsce (lubelski, krakowski, radomski, mazurski, leżajski, grudziądzki).

W związku z tak znacznym wzrostem powierzchni uprawy tytoniu w woj. lubelskim, a co za tym idzie i skupu tej rośliny, powiększono również (w latach 1958—1962) moc przerobową wytwórni lubelskiej o 40%, wyposażając ją ponadto w trzy duże magazyny.

Brak korelacji między produkcją tytoniu w jakimś okręgu a zdolnością przerobową jego fermentowni powoduje albo niewykorzystanie mocy produkcyjnych danych fermentowni, albo też przedłużanie akcji skupu i kampanii fermentacyjnej tytoniu.

W ostatnich latach, np. w r. 1967, nie zostały całkowicie wykorzystane moce przerobowe niektórych fermentowni, między innymi lubelskiej (tylko 74,2%) i krasnostawskiej (70,8%), co przemawia za koniecznością zwiększenia areалу uprawy i zbiorów tytoniu w okręgu lubelskim, a także w drugim co do wielkości okręgu krakowskim, gdzie również miały miejsce podobne zjawiska (4). Należy tu podkreślić, że przerzuty tytoniu z jednego okręgu do drugiego są nierentowne ze względu na znaczny koszt transportu, a ponadto stwarzają możliwości niszczenia liści tytoniowych w czasie przewozu.

Wytwórnia w Lublinie produkuje kilka gatunków tytoniu (między innymi Virginia, Kentucky, Puławski, Orientalny); ponad 85% jej produkcji stanowią jasne tytonie papierosowe (15). Wytwórnia lubelska jako pierwsza w kraju rozpoczęła też eksport tytoniu (w r. 1957); wahał się on w latach sześćdziesiątych w granicach 1000—1800 t (2).

Do większych zakładów przemysłu spożywczego Lublina, których produkcja jest ściśle związana z bazą surowcową regionu, należą ponadto Zakłady Przemysłu Spirytusowo-Drożdżowego, Zakłady Chmielarsko-Piwowarskie, Zakłady Młynarskie i Zakłady Przemysłu Ziemniaczanego. Wszystkie one powstały jeszcze przed I wojną światową, ulegając później w różnym stopniu procesom modernizacji i rozbudowy, szczególnie w okresie ostatnich kilkunastu lat.

Krótką ich charakterystykę zaczniemy od Zakładów Przemysłu Spirytusowo-Drożdżowego, które zajmują drugie miejsce po Zakładach Mięsnych pod względem produkcji towarowej (1026 mln zł w r. 1970). Zakład rektyfikacji spirytusu i gorzelnia mieszczą się obok cukrowni, w pobliżu dworca kolejowego; zatrudniają one przeciętnie ponad 350 osób. W latach 1966—1970 produkcja spirytusu surowego w przeliczeniu na 100% wzrosła w zakładach lubelskich z 8 mln 722 tys. l do 11 mln 199 tys. l (23).

Związana z tymi zakładami pod względem administracyjnym Wytwórnia Drożdży Piekarniczych, mieszcząca się przy ul. Kunickiego, zatrudnia przeciętnie około 100 osób, wartość zaś jej produkcji towarowej

w r. 1970 wyniosła 56 mln zł. Produkcja drożdży piekarniczych zwiększyła się w okresie 1966—1970 z 3304 do 3840 t (23).

Przemysł browarniczy Lublina reprezentują Zakłady Chmielarsko-Piwowarskie składające się z dwóch browarów, słodowni i siarkowni chmielu, stanowiącej jedyny tego rodzaju zakład w Polsce. Każdy z tych obiektów przemysłowych znajduje się w innej części miasta. O ile browary lubelskie i słodownia to zakłady stare, lecz w znacznym stopniu zmodernizowane, o tyle siarkownia chmielu, oddana do użytku w r. 1958, należy do najbardziej nowoczesnych zakładów tego typu w Europie. Ostatnio, na początku lat siedemdziesiątych uległa ona rozbudowie. Wzniesiona w nowej dzielnicy przemysłowo-składowej na Wrotkowie, połączonej boczną koleją ze stacją w Lublinie, jest jedynym w kraju producentem chmielu przemysłowego. Zaopatruje ona w ten surowiec cały polski przemysł piwowarsko-słodowniczy, ponadto zaś przeznaczają sporą część swej produkcji na eksport.

Siarkownia chmielu jest zakładem ściśle związanym z bazą surowcową regionu, woj. lubelskie bowiem zajmuje pierwsze miejsce w kraju pod względem uprawy chmielu (18, 24). Obszar jego plantacji zwiększył się w okresie 1960—1970 z 1300 do około 1800 ha, co wpłynęło na wydajny wzrost zbiorów. Dzięki temu wzrosła wyraźnie produkcja chmielu przemysłowego w siarkowni lubelskiej, osiągając w latach 1965—1970 poziom 2200—2600 t. Bardzo znacznie zwiększył się też w dziesięcioleciu 1960—1970 eksport chmielu (z 80 t do 600—800, a nawet 1000 t), którego odbiorcami są głównie kraje zachodniej Europy, ponadto zaś Włochy, Związek Radziecki, a także Stany Zjednoczone i Kanada. Wartość produkcji globalnej lubelskiej siarkowni wynosiła w r. 1970 ponad 202 mln zł, co przy niewielkim zatrudnieniu przeciętnym, wynoszącym tylko 42 osoby, daje bardzo wysoką wartość produkcji na jednego pracownika (ponad 4,8 mln zł) — najwyższą w przemyśle Lublina.

Drugim zakładem przemysłu browarniczego pracującym zarówno na potrzeby rynku krajowego, jak i w dość dużym stopniu na eksport jest słodownia lubelska. Jej lokalizacja w Lublinie spowodowana została nie tylko bliskością rynku surowcowego (dostawy jęczmienia), lecz także dogodnymi warunkami transportu (15), które umożliwiły zarówno dowóz surowca, jak też wywóz gotowego półproduktu, tj. słodu, stanowiącego podstawowy składnik do produkcji piwa. Słód jęczmienny, którego produkcja kształtowała się w końcu lat sześćdziesiątych na poziomie około 3 tys. t, jest przedmiotem eksportu do wielu krajów, między innymi do Belgii, Wielkiej Brytanii, Włoch, ZSRR, Japonii, a także do krajów południowo-wschodniej Azji i środkowej Afryki (9). Jego eksport w okresie 1960—1970 wzrósł znacznie do 1300—1500 t.

Dwa browary lubelskie, największe z siedmiu w województwie, pro-

dukują kilka gatunków piwa, między innymi znane piwo „Trybunalskie pełne”, które otrzymało bardzo dobrą lokatę za smak na ogólnokrajowej degustacji piwa w Warszawie w r. 1965.

W okresie 1960—1970 wzrosła także produkcja piwa z 150,6 tys. hl do ponad 212 tys. hl. Większy browar, nr 1 przy ul. Kunickiego 106, mający rozlewnię, produkuje piwo butelkowe, natomiast mniejszy, przy ul. Dąbrowskiego 15 (dawny browar Vetterów), jest producentem piwa beczkowego. Produkcja obu browarów Lublina wynosiła w r. 1970 około 40% ogólnej produkcji piwa w woj. lubelskim (15, 24).

W przemyśle browarniczym Lublina zatrudnionych było w r. 1970 przeciętnie 300 osób (nie licząc pracowników zarządu), wartość zaś jego produkcji globalnej w tym roku wynosiła 280,5 mln zł⁶, natomiast wartość produkcji w cenach zbytu 347 mln zł; największy udział w obu tych sumach miała siarkownia chmielu, w pierwszej — prawie 3/4 (202,5 mln zł), w drugiej — około 58% (201,7 mln zł).

Zakładem średniej wielkości pod względem zatrudnienia (140 osób) i wartości produkcji (produkcja globalna 50,6 mln zł, produkcja towarowa 54,5 mln zł) jest Lubelska Fabryka Syropu Ziemniaczanego, zwana popularnie krochmalnią. Jest ona wśród czterech zakładów tego rodzaju największym w województwie. Lokalizacja jej związana była nie tylko z zasobną bazą surowcową (powiaty leżące na północ od miasta cechują się znacznymi arealami uprawy ziemniaków, natomiast powiaty leżące na południe od Lublina, o mniejszych powierzchniach upraw, mają wskutek lepszych gleb większe plony ziemniaków z ha) oraz dogodnymi warunkami komunikacji, ale również z rynkiem zbytu (przemysł spożywczy Lublina i regionu).

Do ważnych obiektów przemysłu spożywczego w Lublinie — których lokalizacja w tym mieście była najbardziej w swoim czasie uzasadniona, w porównaniu z innymi zakładami, ze względu na duże nadwyżki zbożowe oraz fakt, że Lublin jest największym węzłem komunikacyjnym regionu — należą Zakłady Młynarskie. Obejmują one cztery młyny handlowe o łącznym przemiele dziennym 450—500 t zboża, trzy kaszarnie o łącznej produkcji 90—120 t kasz, płatkarnię o produkcji ponad 30 t płatków owsianych i fabrykę makaronu o dziennej produkcji 20—21 t.⁷

Z zakładów tych, znajdujących się w różnych punktach miasta, największy kompleks tworzą zakłady przy ul. Wrotkowskiej, w pobliżu linii kolejowej Lublin—Warszawa. W skład ich wchodzi wielki elewator zbożowy wzniesiony w latach międzywojennych, duży młyn handlowy o przerobie 120 t zboża (głównie żyta)⁸, kaszarnia kasz jęczmiennych o przero-

⁶ W cenach porównywalnych z I I 1971 r., w cenach zaś porównywalnych z I VI 1960 r. — 247,6 mln zł.

⁷ Według danych Dyrekcji Zakładów Młynarskich w Lublinie.

⁸ Przebudowany obecnie na przemiał pszenicy.

bie 60 t (produkuje ona kasze perłowe różnych gatunków, kasze łamane i pęczak), płatkarnia o przerobie 36 t produkująca płatki owsiane oraz fabryka makaronu o produkcji 20—21 t.

Fabryka ta, uruchomiona w r. 1962, wyposażona w maszyny włoskie, należy do najbardziej nowoczesnych zakładów tego typu w Polsce. Produkuje ona kilka gatunków makaronu bardzo dobrej jakości w wielu formach (nitki, rurki, muszelki itd.); poza częściowym zaspokojeniem potrzeb własnego regionu pracuje głównie na potrzeby Warszawy i innych regionów.

Młyn nr 1 (dawniej Krausego) przy ul. Firlejowskiej na Kalinowszczyźnie w ostatnich latach został rozbudowany. Produkuje on kilka gatunków mąki pszennej, między innymi krupczatkę i wrocławską; przy młynie znajduje się kaszarnia kaszy gryczanej.

Młyn nr 2 przy ul. Młyńskiej w sąsiedztwie dworca PKP nastawiony jest na przemiał żyta i pszenicy (o łącznej zdolności przemiałowej sięgającej 200 t na dobę); średnia jego zdolność przerobowa wynosi około 100 t. Przy młynie tym znajduje się kaszarnia kaszy jęczmiennej o zdolności przerobowej do 20 t na dobę.

Młyn nr 3 przy ul. Szańcowej jest najmniejszy z handlowych młynów Lublina, gdyż jego zdolność przerobowa sięga tylko 60 t na dobę. Miele on wyłącznie pszenicę i to głównie importowaną na użytek makaroniarni, pszenica krajowa bowiem ze względu na zbyt małą zawartość glutenu nie nadaje się do produkcji makaronu.

Zakłady Młynarskie zatrudniają łącznie 630 osób (razem zaś z pracownikami zarządu przemysłu młynarskiego około 800 osób), wartość zaś ich produkcji globalnej wynosi 725,7 mln zł (w cenach porównywalnych z dn. 1 I 1971). Pod względem wartości produkcji globalnej Zakłady Młynarskie ustępują tylko rzeźni i wytwórni tytoniu, natomiast pod względem wartości produkcji towarowej (556,8 mln zł) przewyższa je prawie 2-krotnie gorzelnia i rektyfikacja spirytusu.

Ponieważ łączna zdolność przemiałowa wszystkich młynów, kaszarni i płatkarni lubelskich wynosi około 600 t na dobę, obecnie zaś dzienne zapotrzebowanie Lublina na mąkę i inne artykuły przemiału zbóż sięga 150 t, to 3-krotna nadwyżka w wysokości około 450 t kierowana jest głównie na potrzeby innych regionów kraju. Stawia to Lublin w rzędzie nie tylko największych producentów mąki i różnych przetworów zbożowych w Polsce, ale również w rzędzie największych dostawców tych artykułów na rynek krajowy.

Do przedstawionej wyżej krótkiej charakterystyki 19 głównych zakładów branży spożywczej przemysłu kluczowego (pod względem administracyjnym pozostających w gestii 9 przedsiębiorstw) należy jeszcze dodać to istotne uzupełnienie, że łącznie reprezentują one aż 92% (ściśle

92,2%) wartości produkcji globalnej (w cenach z dn. 1 I 1971) i ponad 91% wartości produkcji towarowej całego przemysłu spożywczego Lublina. Liczba zatrudnionych w tych zakładach (łącznie z pracownikami zarządów poszczególnych przemysłów) wynosiła w r. 1970 — 6235 osób, co stanowiło 80% ogółu zatrudnionych w całym przemyśle spożywczym Lublina.

Na pozostałe natomiast trzydzieści kilka zakładów branży spożywczej, reprezentujących przemysł terenowy miasta, przypada zaledwie 7,8% wartości produkcji globalnej (369,5 mln zł), około 9% produkcji towarowej (w cenach z dn. 1 I 1971)⁹ i 20% (1552 osoby) ogółu zatrudnionych w przemyśle spożywczym Lublina. Wynika stąd wniossek, że wartość produkcji globalnej przypadająca na jednego pracownika branży spożywczej w przemyśle kluczowym jest prawie 3-krotnie wyższa niż w przemyśle terenowym. Przeważająca bowiem większość zakładów branży spożywczej przemysłu terenowego Lublina to, z wyjątkiem kilku, zakłady niewielkie, jak piekarnie, ciastkarnie, wytwórnie wód sodowych, małe zakłady przetwórstwa warzywno-owocowego itp., o przestarzałym najczęściej parku maszynowym, zatrudniające zwykle po kilku lub kilkunastu pracowników, rzadko zaś po kilkudziesięciu lub więcej.

Druga i zasadnicza różnica między przemysłem terenowym a kluczowym polega na tym, że przemysł terenowy obsługuje przede wszystkim i prawie wyłącznie miasto, natomiast kluczowy przemysł spożywczy, mimo że zaspokaja w podstawowych dziedzinach zapotrzebowanie miasta i częściowo regionu, pracuje jednak w 3/4, a nawet często w 4/5 na potrzeby innych regionów lub też realizuje zamówienia eksportowe.

Do r. 1972 największym zakładem terenowego przemysłu spożywczego w Lublinie była Okręgowa Mleczarnia przy ul. Lubartowskiej, w r. 1970 zatrudniająca 301 osób. Wartość jej produkcji globalnej w tym roku wyniosła 124,4 mln zł (w cenach z dn. 1 I 1971). Mleczarnia ta z trudem i często niedostatecznie zaspokajała potrzeby ćwierćmilionowego miasta i to tylko w zakresie produkcji masła, sera białego i skupu mleka. Dlatego też w latach 1967—1972 wybudowano w dzielnicy przemysłowej Bursaki przy szosie lubartowskiej nową, wielką mleczarnię o zdolności przerobowej do 200 tys. l mleka dziennie. Mleczarnia ta uruchomiona na początku r. 1972 nie tylko zaspokoiła zapotrzebowanie Lublina w artykuły mleczarskie, ale również rozpoczęła dostawy tych artykułów do innych miast regionu oraz do innych województw.

Do zrealizowanych niedawno inwestycji przemysłu terenowego należy także nowy zakład produkcji konserw i wyrobów garmażeryjnych przy

⁹ Obliczenia własne oparte na materiałach Woj. Urzędu Statystycznego w Lublinie.

ul. Gospodarczej, uruchomiony w r. 1966 w miejsce starego, zlikwidowanego, który mieścił się przy ul. Konopnickiej. Zakład ten, należący do Spółdzielni Pracy Rzeźników i Wędliniarzy, zatrudnia 154 osoby, a wartość jego produkcji towarowej wynosiła w r. 1970 prawie 125 mln zł.

W r. 1969 ukończono również budowę i przekazano do eksploatacji dużą piekarnię mechaniczną na Helenowie. Piekarnia ta zatrudnia 84 osoby, wartość zaś jej produkcji globalnej wynosiła w r. 1970 — 48,5 mln zł. W tym samym roku uruchomiono także wytwórnię miodu i przetworów z miodu przy ul. Diamentowej. Należy ona do Okręgowej Spółdzielni Pszczelarskiej i zatrudnia 27 osób.

W najbliższych latach przewiduje się budowę dużego zakładu produkującego wody gazowane. Powinien on zastąpić dotychczasowe niewielkie wytwórnie tych wód, rozmieszczone głównie w śródmieściu i nie mające możliwości rozwojowych (3).

Przemysł spożywczy Lublina zarówno kluczowy, jak i terenowy ma jednak jeszcze znaczne możliwości rozwoju. W Lublinie można by uruchomić produkcję mleka skondensowanego, mleka w proszku i różnych serów twardych. W oparciu o miejscową bazę półproduktów i surowców (cukier, śmietana, miód) należałoby się starać o uruchomienie dużego zakładu produkcji cukierków i czekolady, zwłaszcza zaś czekolady mlecznej, oraz innych artykułów cukierniczych, co ma poważne uzasadnienie w stale wzrastającym spożyciu słodczy w kraju.

Można by też rozwinąć produkcję herbatników i innych suchych wyrobów ciastkarskich (pierwszy krok w tym kierunku zrobiły Zakłady Młynarskie w Lublinie uruchamiając przy makaroniarni produkcję słonych paluszków), produkcję proszków do pieczenia ciast, budyni, konserw warzywnych i warzywno-mięsnych oraz soków owocowych, wód gazowanych, jak też zwiększyć wydatnie produkcję browarów lubelskich, aby zaspokajały w dostatecznym stopniu nie tylko potrzeby miasta, ale i pobliskich powiatów. Asortyment wyrobów produkowanych przez przemysł spożywczy mógłby być znacznie większy, a zatrudnienie w nowych zakładach znalazłoby wiele osób, zwłaszcza kobiet, co jest sprawą dużej wagi ze względu na istniejące w Lublinie spore nadwyżki siły roboczej wśród kobiet (15).

ROLA LUBLINA JAKO OŚRODKA PRZEMYSŁU SPOŻYWCZEGO W REGIONIE I W KRAJU

Przemysł spożywczy Lublina zatrudnia około 28,5% ogółu pracujących w tej branży w regionie lubelskim (8 tys. osób na 28,1 tys. w r. 1970) i daje ponad 1/3 wartości produkcji globalnej całego przemysłu spożywczego regionu i prawie 2/5 produkcji towarowej. Nasuwa się zatem pytanie, czy właśnie ten przemysł należy nadal rozwijać w Lublinie.

Aby na to pytanie odpowiedzieć twierdząco, trzeba przede wszystkim wziąć pod uwagę dotychczasowy niedorozwój przemysłu spożywczego w regionie lubelskim. Region ten mimo znacznej rozbudowy tej gałęzi przemysłu w okresie powojennym dostarcza jeszcze zbyt dużo surowców i półfabrykatów do przerobu centralnym i zachodnim województwom (zboże, żywiec, ziemniaki, buraki cukrowe, tytoń i inne). Toteż postulat rozbudowy przemysłu spożywczego w Lubelskiem jest jak najbardziej aktualny, ale wątpliwości mogą się nasunąć przy postulowaniu rozbudowy przemysłu spożywczego w samym Lublinie, który jest największym w regionie ośrodkiem tego przemysłu. Aby je rozproszyć należy uwzględnić następujące fakty:

1) tempo rozwoju przemysłu spożywczego w regionie lubelskim w ostatnim dziesięcioleciu (1960—1970) było większe niż w Lublinie;

2) zasadniczy cykl rozbudowy i modernizacji kluczowych zakładów przemysłu spożywczego w Lublinie już się zakończył i obecnie można raczej postulować rozbudowę lub nowe inwestycje tylko w niektórych działach tego przemysłu;

3) Lublin jako centralny węzeł kolejowy regionu ma dogodnie warunki do lokalizacji większych zakładów przemysłu spożywczego (np. fabryki cukierków i czekolady), które by mogły łatwo zaopatrywać w swoje wyroby nie tylko region, ale również wywozić nadwyżki produkcyjne do dalszych regionów kraju;

4) w Lublinie występują nadwyżki siły roboczej wśród kobiet, które stanowią zwykle ponad połowę lub około połowy załogi w większości zakładów przemysłu spożywczego.

Lublin, jak już wyżej wykazano, jest głównym ośrodkiem przemysłu spożywczego swego regionu i mimo że jego przodująca pod tym względem pozycja nieco osłabła w dziesięcioleciu (1960—1970) wskutek znacznej rozbudowy zakładów branży spożywczej w innych miastach i miejscowościach województwa, to jednak jego rola jako największego ośrodka przemysłu spożywczego w regionie lubelskim wydaje się być ugruntowana na długi okres.

Lublin należy też do największych ośrodków przemysłu spożywczego w Polsce. Pod względem liczby zatrudnionych w tym przemyśle (7,8 tys. zatrudnienie przeciętne w r. 1970; 8,4 tys. w dn. 31 XII 1970) przewyższyły Lublin wyraźnie tylko Warszawa (18,4 tys. zatrudnienie przeciętne), Kraków (12,4 tys.) i Poznań (10,9 tys.), niewiele zaś Łódź (9,7 tys.) i Wrocław (8,7 tys.); zatrudnienie Lublina utrzymuje się prawie na tym samym poziomie co Gdańsk i Bydgoszcz (21, 23).

O wiele wyższa jest jednak pozycja Lublina wśród głównych ośrodków przemysłu spożywczego w kraju, jeśli weźmiemy pod uwagę wartość produkcji globalnej (4865,7 mln zł w cenach porównywalnych z dn. 1 I

1971). Zajmuje on bowiem pod tym względem czwarte miejsce; ustępuje wprawdzie dość znacznie Warszawie (7574,2 mln zł) i Krakowowi (6086,0 mln zł), mniej Poznaniowi (5477,7 mln zł), przewyższa natomiast Łódź (4312,4 mln zł) i dość wyraźnie Wrocław (3889,5 mln zł) oraz pozostałe, większe miasta Polski. Tę wysoką pozycję zawdzięcza Lublin znacznej produkcji artykułów monopolowych (spirytusu i tytoniu), a także posiadaniu takich zakładów, jak cukrownia, siarkownia chmielu, młyny handlowe, zakłady jajczarsko-drobiarskie, przede wszystkim zaś duże zakłady mięsne.

Aby zdać sobie sprawę z wielkości produkcji globalnej przemysłu spożywczego Lublina warto tu dla porównania przytoczyć, że przewyższała ona w r. 1970 produkcję całego woj. koszalińskiego (4130,4 mln zł) i była prawie równa produkcji woj. zielonogórskiego (4913,9 mln zł).

LITERATURA

1. Bujanowski K.: Produkcja i obrót tytoniem w Polsce. Warszawa 1970.
2. Dostatni J.: Lubelszczyzna w 25-leciu PRL. Wyd. 2. Lublin 1969.
3. Drączkowski K., Syska G.: Perspektywy rozwoju przemysłu rolno-spożywczego w latach 1968—1985 w woj. lubelskim. Lublin 1968.
4. Giza T.: Uprawa tytoniu w Polsce jako baza przemysłu tytoniowego. Lublin 1972 (praca magisterska wykonana w Zakładzie Geografii Ekonom. Instytutu Nauk o Ziemi UMCS w Lublinie — maszynopis).
5. Karpiuk P.: Zmiany w strukturze gospodarczej województwa lubelskiego w latach 1960—1970. Gospodarka Planowa, nr 9, 1972.
6. Kierek A.: Rozwój przestrzenny i stan urządzeń komunalnych m. Lublina w latach 1870—1915. Rocznik Lubelski, t. IV, Lublin 1961.
7. Kisielewicz H.: Rozwój Lublina w okresie piętnastolecia 1944—1958. Rocznik Lubelski, t. II, Lublin 1959.
8. Ilustrowany przewodnik po Lublinie. Oprac. zbiorowe. Lublin 1931.
9. Lebedowicz B.: Produkcja eksportowa województwa lubelskiego. Handel Zagraniczny, z. 8, 1962.
10. Lublin — przewodnik turystyczny. Oprac. zbiorowe. Wyd. II poprawione i uzupełnione. Lublin 1966.
11. Mrzygłód T.: Polityka rozmieszczenia przemysłu w Polsce (1946—1980). Warszawa 1962.
12. Przyrembel Z.: Historia cukrownictwa w Polsce. Warszawa 1927—1929.
13. Rozwój społeczno-gospodarczy województwa lubelskiego w okresie kadencji sejmu PRL i Rad Narodowych 1965—1968. WUS, Lublin 1969.
14. Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za rok 1937. Lublin 1938.
15. Szczepanik T.: Funkcje Lublina i ich wpływ na jego rozwój i rolę w regionie. Lublin 1969 (praca doktorska wykonana w Zakładzie Geografii Ekonom. Instytutu Nauk o Ziemi UMCS w Lublinie — maszynopis).
16. Waleczko M., Mitura Z.: Zarys rozwoju gospodarczego Lubelszczyzny w latach 1944—1959. Lublin 1959.
17. Wołczew W.: Przemysł Lubelszczyzny w okresie Władzy Ludowej. Lublin 1969.
18. Zub L.: Rozwój uprawy chmielu w Polsce w latach 1945—1963. Postępy Nauk Rolniczych, nr 2, 1965.

Źródła statystyczne

19. Materiały Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie (dane za rok 1946).
20. Materiały MKPG w Lublinie (dane za lata 1950 i 1955).
21. Rocznik Statystyczny GUS 1947—1971.
22. Rocznik Statystyczny Lublina 1936. Lublin 1937.
23. Rocznik Statystyczny miasta Lublina 1971. Lublin 1971.
24. Rocznik Statystyczny Województwa Lubelskiego 1958—1971.
25. Spis przemysłowy przeprowadzony w 1966 r., z. 13. Województwo lubelskie, zakłady przemysłowe. GUS, Warszawa 1968.

РЕЗЮМЕ

Люблин, насчитывающий 250 тыс. жителей самый крупный город восточной Польши, является самым значительным промышленным центром этой части страны. Его территориальное и численное развитие на переломе XIX и XX веков происходило за счет развития промышленности. В это время прежде всего развивались пищевая и металлообрабатывающая промышленности. Первой сырьевой базой были богатые сельскохозяйственные ресурсы района. В новопостроенных заводах и фабриках (сахарный, крахмальный, пивоваренный, мукомольный заводы, ректификация спирта) перерабатывалась продукция сельскохозяйственного производства. Металлообрабатывающая промышленность в основном обслуживала сельское хозяйство (заводы сельскохозяйственных машин и инструментов). Развернулось также в Люблине производство весов (три фабрики).

Самые большие промышленные предприятия, основанные на переломе XIX и XX веков, локализовались в основном вдоль железнодорожного полотна. Построенные в межвоенное двадцатилетие (1919—1939) промышленные предприятия (мясоперерабатывающий и табачный заводы, большой зерновой элеватор) тоже размещались вдоль железной дороги. В это же время были построены городская электростанция и авиационный завод, который позже, в 1939 году, был уничтожен немцами. Основными отраслями промышленности в этот период были (как и до 1 мировой войны) пищевая и металлообрабатывающая. В конце 30-ых годов занятость в промышленности составляла 7 тыс. человек.

Промышленное развитие Люблина после II мировой войны можно разделить на 2 периода: первый, охватывающий 1944—1949 гг., является периодом организации и восстановления промышленности; второй — годы 1950—1970 — является периодом интенсивного развертывания промышленности и строительства самого крупного предприятия Люблинского воеводства — завода грузовых автомобилей. В этот период валовая продукция Люблина увеличилась в 11 раз, занятость в промышленности — в 3,5 раза (в 1970 г. в промышленности было занято около 36

тыс. человек). Люблин стал одним из крупнейших промышленных центров Польши.

Промышленные предприятия Люблина представляют 18 отраслей промышленности, но только часть из них обладает большим производственным потенциалом. К основным отраслям промышленности в Люблинском воеводстве относятся: промышленность транспортных средств, пищевая, кожевенно-обувная, химическая и швейная отрасли промышленности. Их доля в общей стоимости валовой продукции в 1965 и 1970 гг. составляла около 90%, т. е. на остальные отрасли приходилось только 10%. Ведущую роль в промышленности Люблина в настоящее время играет пищевая промышленность и промышленность транспортных средств, на которые приходится 2/3 стоимости валовой продукции и в которых занята 1/2 всех занятых во всех отраслях промышленности.

Развитие пищевой промышленности основывается на богатой сырьевой базе — Люблинский район является одним из главных в стране производителей зерна, картофеля, сахарной свеклы, овощей, фруктов, убойного скота, молока, птицы и яиц. Он также занимает первое место в стране по сбору табака, хмеля и конопли.

Перед тем, как перейти к характеристике основных предприятий пищевой промышленности Люблина и их связей с сырьевой базой района, попробуем упорядочить их по числу занятых в них работников.

На первое место следует поставить мясоперерабатывающий комбинат, построенный в межвоенное время. Его строительство служило типичным примером локализации, обусловленной близостью, изобилием и низкими ценами сырья (в данном случае поголовья свиней). Благодаря низким ценам на сырье комбинат работал в основном на экспорт (например бекона в Англию). Комбинат состоит из скотобойни, беконного завода, фабрики колбасных изделий и фабрики мясных консервов.

В послевоенное время эти предприятия подвергались значительному расширению и модернизации. В настоящее время в них занято около 1500 человек, стоимость их товарной продукции в 1970 г. составила почти 1,5 млрд. злотых (по отпускной цене). Продукция и в настоящее время носит частично экспортный характер (бекон и мясные консервы, главным образом ветчина). На местный рынок предназначаются мясо и колбасные изделия.

Рядом с мясоперерабатывающим комбинатом находится большой холодильный склад, построенный в годы шестилетки, которым пользуются птицеводы и предприятия плодоовощной промышленности. В связи с все возрастающим спросом у жителей города на замороженные овощи и фрукты в 1972—1973 гг. на основе американской документации был построен холодильный склад.

Недалеко от мясоперерабатывающего комбината находится птицевод-

вод, один из крупнейших объектов пищевой промышленности Люблина, в котором заняты свыше 500 человек. Значительная часть его продукции (яйца, птица) идет на экспорт, в основном в скандинавские страны, ФРГ и Англию.

Сахарный завод Люблина является вторым предприятием Люблина по числу занятых в нем работников: в среднем 850 человек, во время сахарной кампании (с середины сентября до конца января) — 1350. В находящейся на территории завода конфетной фабрике занятые 180 человек, здесь же находится небольшая сушилка цикория.

Производительная мощность сахарного завода „Люблин“ после II мировой войны значительно увеличилась в настоящее время он является одним из крупнейших сахарных заводов Польши. Это связано с ростом в окрестностях Люблина площадей, занятых под сахарную свеклу (около 11—12 тыс. га).

Третьим по численности занятых в нем работников является табачный завод. Обычно здесь работают 570 человек, но в сезоне коллектив предприятия увеличивается на 300—400 человек. Увеличение производительной мощности этого предприятия в послевоенное время способствовало большому росту площадей, занятых табаком (в 10 раз по сравнению с 1938 г.) и составляющих в настоящее время в нашем воеводстве около 15 тыс. га. Люблинское воеводство по производству табака занимает первое место в стране; ареал возделывания табака здесь составляет 1/3 часть общепольского ареала возделывания этой культуры.

К крупнейшим предприятиям пищевой промышленности Люблина, продукция которых тесно связана с сырьевой базой района, относятся винокуренный завод с ректификацией спирта и дрожжевым цехом, солодовня, пивоваренный завод и фабрика сульфитации хмеля, фабрика крахмальной патоки и мукомольные заводы. Все эти предприятия (кроме фабрики сульфитации хмеля) были построены еще до I мировой войны, а их расширение и модернизация произошли в последнее время.

Винокуренный завод и ректификация спирта находятся около сахарного завода недалеко от железной дороги. Здесь заняты свыше 350 человек, а его продукция в 1970 г. достигла 11,2 млн. литров спирта.

Два пивоваренных завода Люблина (крупнейшие из 7 действующих в воеводстве), производят несколько сортов пива (в основном для города и близлежащих поветов). Продукция люблинской солодовни идет как на внутренний рынок, так и на экспорт. Ее местонахождение было обусловлено не только близостью доставки ячменя, но и выгодным транспортом, который дает возможность не только дешево привозить сырье, но и вывозить готовый полупродукт, т. е. солод. Экспортная продукция этого предприятия (импортерами являются страны Западной Европы, СССР и Япония) в период 1960—1970 гг. увеличилась до 1500 т.

Фабрика сульфитации хмеля является единственным этого рода предприятием в Польше. Его продукция предназначена как на внутренний рынок, так и на экспорт. Она была отдана в эксплуатацию в 1958 г., подверглась модернизации и расширению в 1971—1972 гг. Это предприятие обеспечивает хмелем всю пивоваренную промышленность Польши, кроме того значительная часть его продукции идет на экспорт (в основном в страны Западной Европы, Канаду, СССР, США). Фабрика сульфитации хмеля также тесно связана с сырьевой базой района, т. к. Люблинское воеводство занимает 1 место в стране по возделыванию хмеля, а его ареал в 1960—1970 гг. увеличился в два раза.

Предприятием пищевой промышленности, размещение которого было тесно связано не только с богатой сырьевой базой (большие ареалы возделывания картофеля), но и с местным рынком сбыта (пищевая промышленность Люблина и района) является фабрика крахмальной патоки.

Важным объектом пищевой промышленности Люблина являются мукомольные заводы, в которых заняты 650 человек. Наиболее крупным из этих заводов является комбинат, находящийся на Вротковской улице, недалеко от железнодорожного вокзала. В его состав входят: зерновой элеватор, большая мельница, крупозавод, и пущенная в эксплуатацию в 1962 г. фабрика макарон. Размещение мукомольных заводов в Люблине оправдывается не только имеющимися в районе значительными зерновыми излишками, но и тем, что Люблин является важным железнодорожным узлом. Так как потребности жителей Люблина в муке и мучных продуктах в несколько раз меньше, чем производительная мощность предприятий, то значительная часть излишков направляется в другие районы страны.

К большим предприятиям пищевой промышленности Люблина относятся также 2 молочных завода. В одном из них (более старом) заняты 300 человек. Производительная мощность пущенного в эксплуатацию в 1972 г. второго молочного завода — 200 тыс. литров молока в день.

Остальные 30 предприятий пищевой промышленности Люблина (хлебопекарни, кондитерские, производство газированной воды) в основном плохо оборудованы и в них заняты от несколько до нескольких десятков работников. Их продукция служит потребностям города.

Пищевая промышленность Люблина (что мы стремились доказать) сильно связана с сырьевой базой района. Люблин является не только крупнейшим центром пищевой промышленности района (28,5% всех занятых и 1/3 стоимости валовой продукции), но также принадлежит к крупнейшим центрам пищевой промышленности Польши.

Несмотря на значительное развитие пищевой промышленности в Люблине, можно, однако, постулировать ее дальнейшее расширение. Цен-

тральное положение люблинского железнодорожного узла, избыток женской рабочей силы, которая составляет преимущественно свыше половины состава заводов пищевой промышленности — все это говорит в пользу вышесказанного.

SUMMARY

Lublin, the largest town in eastern Poland, numbering 1/4 million inhabitants, is also the largest industrial center of this part of the country. Lublin owes its population and territorial development, on the turn of the XIXth century, mainly to the industrial function.

In the particular branches of industry, the food and metal industry developed during this period first of all. The raw material base of the first industry was the rich agricultural source of the region; it processed agri-cultivated products in large, existing at that time, plants (sugar-factory, the rectification of spirit, starchworks, breweries, trade mills). The metal industry was mainly set for serving agriculture of its region and in the first place embraced machine factories and agricultural tools. The production of weighing scales also developed in Lublin (3 plants).

Larger industrial plants were built on the turn of the XIXth century and were located along the railway line. Its advantageous localization was also maintained during the 20 years between the wars (1919—1939), when large meat plants, industrial tobacco factories and a large grain elevator were built. Furthermore, a town power station and an airplane factory, which was destroyed by the German airforce in September 1939, were also built. Similarly as in the period before the first world war the main branches of industry were the food and metal industry. The employment in industry was about 7 thousand persons at the end of the 30's.

In the industrial development of Lublin after the second world war two main periods can be distinguished: the first, embracing the years 1944—49 was a period of organizing and rebuilding industry, and the second, embracing the years 1950—70 determines a period of intensive rebuilding of the Lublin industry, and the building of the largest industrial plant, not only in the town but in the whole region, heavy vehicles factory. In this period the global industrial production in Lublin increased 11 times, while employment in industry increased nearly 3.5 times reaching about 36 thousand persons in 1970. Lublin has become one of the dozen or so largest industrial centres in Poland.

The range of industrial branches in Lublin is very wide (18 branches), but only a part of them represent a larger production potential. Main industrial branches of Lublin are: the food industry, transport industry,

machine and metal industry, leather shoe industry, chemical industry and the clothing industry. Their joint participation in the value of global production of the town industry was about 90% in the years 1965 and 1970, while for the remaining branches it was only 10%. The food industry and transport industry play dominating roles at present in the Lublin industry, jointly they have 3/4 of the global value of industrial production in which over 50% of the persons employed in the whole of the town industry work.

The food industry owes its important role to the rich agricultural raw materials base of the region. The Lublin region is one of the main producers of corn, potatoes, sugar beet, vegetables, fruit, beef and pork livestock and milk, poultry and eggs. It also holds the first place in Poland for its tobacco, hop and hemp harvests.

Passing to a short characterization of the main food industry factories in Lublin and their connections with the regions raw materials base we shall arrange them according to the number of stuff.

The meat factories built in the years between the wars should be put in the first place. They determined, in those days, a typical localization example conditioned by the nearness, abundancy and low price of raw material — in the given case — mainly pigs. In this period, because of the low price of livestock, they worked mainly for export (e.g. bacon for Great Britain). The meat factories, apart from a slaughter-house, also consisted of bacon factory, the production of pork-butcher's products and the production of tinned meat goods.

In the post-war years they underwent a significant expansion and modernization and at present employ about 1500 persons, while the value of their production of goods was nearly 1.5 mld zł. in 1970¹. The production still has a partly export character (bacon and tinned meat, especially ham). For the home market pork-butchers products are mainly produced.

The meat factories are neighbouring with the factory's large cold storage plant built in the years of the 6-year Plan, which apart from the slaughter-house is used by the egg-poultry and vegetable-fruit industry establishments. In connection with the increasing demand for tinned meat and frozen fruit and vegetables by the town and its district, a second large cold storage plant, based on an American specification, was built in 1972—1973.

In the neighbourhood of the Meat Plants an Egg-Poultry Plants is also to be found. It is one of the largest buildings of the Lublin food industry, employing over 500 persons. A considerable part of its produc-

¹ Market price.

tion (eggs, live and slaughtered poultry) goes for export, mainly to Scandinavian countries, GRF and Great Britain.

The second food-industry plant, as to the number of employees after the slaughter house, is the sugar-factory "Lublin". It employs 850 persons on average, but during the sugar campaign — from the second half of September to the end of January its employment reaches 1350 persons. Administratively connected with the sugar-factory is the sweet-factory employing 180 persons and a small chicory drying house which is to be found within its grounds.

After the 2nd World War, in result of the carried out extention, the processing power of the sugar-factory "Lublin" was largely increased, which places it among the largest sugar-factories in Poland. This is connected with the increase in the area of sugar beet cultivation in the Lublin province, especially in the "Lublin" sugar-factory plantation which embraces about 11—12 thousand hectares.

The third food-industry plant as to the number of employees in Lublin is the Industrial Tobacco Plant. On average 570 persons are employed, but during the period of production intensivity this number is increased by 300—400 persons. The extension of this plant in the post war years contributed to the large increase in the area of tobacco cultivation in the Lublin province (it increased 10 times in relation to 1938 and covers 15 thousand hectares) which in this respect holds the first place in Poland; the acreage of tobacco cultivation here is nearly 1/3 of the nation wide acreage.

The rectification of spirit with the alcohol distillery and yeast plant, the malt-house, brewery and hop sulphuration plant, the potato-syrup plant and trading mills, belong to the larger food-industry plants in Lublin the production of which is strictly connected with the agricultural raw material base of the region. These plants with the exception of the sulphuration hop plant were built before the 1st World War and later underwent modernization and extention mainly during the last dozen years.

The rectification of spirit plant and alcohol distillery are situated next to the sugar-factory near the railway station. Over 350 persons are employed and the production of spirit reached 11.2 mln liters in 1970.

Two Lublin breweries, which are the largest from among 7 functioning in the province, produce a few varieties of beer mainly for the town and the nearest districts. The brewery industry plant which produces for the home market as well as for export is the Lublin malt-house. Its localization was once caused not only by the nearness of barley supplies but also by the convenient transport conditions which enabled the cheap transport of raw material to the malt-house as well as the transport of ready half-products from the malt-house. Its export production which

is mainly sent to countries of Western Europe, USSR and Japan increased during the period of 1960—70 by about 1500 tons.

The second plant which produces for the home market as well as for export is the hop sulphuration plant, the only plant of this type in Poland. It was handed over for exploitation in 1958 and was extended in the years 1971—72. It supplies the whole of the Polish brewery industry in industrial hops and, furthermore, sends a significant part of its production for export (600—750 tons to Western European countries, USSR, USA and Canada). The hop sulphuration plant is a plant strictly connected with the raw materials base of the region; the Lublin province holds the 1st place in the country as regards hop cultivation, the cultivation area has increased twice in the years 1960—70.

The potato syrup factory belongs to the food industry plants the localization of which is not only connected with the rich raw materials base (large acreage of potato cultivation) but also with the local market (the Lublin and region food industry).

The important Lublin food industry buildings are the Milling Plants, which jointly employ 650 persons. In these plants which are to be found in various parts of the town, the largest complex is in Wrotkowska Street near the railway station; it consists of a large grain elevator, a large mill, cereals factory, sowing wheat factory, oats flaked factory and macaroni factory which was opened in 1962. The localization of large milling plants in Lublin was most probably conditioned by the significant grain surplus of the region and by the fact that Lublin is the largest communication junction. As Lublin's demand for flour and other meal articles is a few times smaller than the milling ability of Lublin's mills and cereal factories, the large surplus is directed to other regions of the country.

Two dairies also belong to the largest food industry plants, the old dairy in Lubartowska Street employs 300 persons and the new large dairy in the Bursak industrial district opened at the beginning of 1972, has a processing ability of 200 thousand liters of milk daily.

The remaining thirty of food industry plants in Lublin are small. These are bakeries, confectioners and soda water factory, usually with out of date machinery, employing from a few to a dozen or so persons and producing mainly for the town's demands.

The Lublin food industry, as has been shown above, has a large connection with the raw material base of the region. Lublin is not only the largest industrial center of the region (28.5% of the total stuff employed and 1/3 value of global production) but also belongs to the largest food industry centers in Poland.

In spite of such a significant development of the food industry in

Lublin, one can postulate its further expansion because of the central localization of the Lublin communication junction and because of the surplus working power of women in the town, who usually constitute over half of the employees in the food industry factories.